

Теслюк І. О.

<https://orcid.org/0000-0001-8081-2743>

Одеський державний університет внутрішніх справ

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРИТЯГНЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена комплексному аналізу правових засад притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності, з урахуванням внесених змін до Законів України. Відзначено, що прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» було обумовлене не стільки внутрішньою потребою правоохоронної системи, скільки жорсткими вимогами міжнародної спільноти, зокрема в межах виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України.

Зауважено, що Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав» значно розширив випадки застосування заходів кримінально-правового характеру відносно юридичних осіб. Визначається, що юридична особа несе відповідальність за дії своєї уповноваженої особи, якщо такі дії були спрямовані на надання неправомірної вигоди не лише вітчизняним, а й іноземним публічним посадовим особам та особам, які працюють у міжнародних організаціях. До цього ж нормативного акту було внесено й інші положення, пов'язані з притягненням до відповідальності юридичних осіб. Зокрема, зазначений закон перетворює юридичну особу з пасивного об'єкта кримінально-правового впливу на активного суб'єкта, який зобов'язаний доводити свою доброчесність. Це створює підґрунтя для розвитку нового напрямку в Україні – кримінального комплаєнс-аудиту.

Аналіз правових засад підтверджує, що сучасна модель відповідальності базується не на класичній вині, а на принципі опосередкованого зв'язку між діями службової особи та інтересами корпоративного суб'єкта. Наголошено на тому, що правові засади притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності в Україні перебувають на етапі активної трансформації та потребують подальшого вивчення та дослідження.

Ключові слова: юридична особа, кримінальна відповідальність, заходи кримінально-правового характеру, кримінальні провадження, доказування.

Постановка проблеми. Питання інституту відповідальності юридичних осіб у кримінальному праві залишається одним із найбільш дискусійних у сучасній юридичній науці. Традиційна доктрина кримінального права України тривалий час базувалася на принципі індивідуальної винної відповідальності фізичної особи (*societas delinquere non potest* – юридична особа не може бути винною). Проте стрімкий розвиток корпоративного сектору, транснаціональна злочинність, а також зобов'язання України щодо імплементації міжнародних стандартів (зокрема Конвенції ООН проти корупції та рекомендацій FATF) зумовили впровадження у 2013 році заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Попри те, що з моменту легалізації цього інституту минуло понад десять років, правова природа притягнення організацій до відповідальності залишається розмитою. Існує фундаментальна колізія між процесуальною формою та матеріальним змістом: формально в Україні запроваджено не «відповідальність», а «заходи кримінально-правового характеру», що часто розцінюється практиками як спроба оминати складні питання встановлення вини юридичної особи.

Питання про кримінальну відповідальність юридичної особи стає все більш актуальним, що пов'язано, по-перше, з відсутністю дієвих механізмів відновлення порушених прав юридичною особою, по-друге, як показує практика, велика

кількість злочинів, особливо в економічній сфері, здійснюється за допомогою чи для юридичних осіб. Поряд із цим виникають питання визнання «вини» юридичної особи, механізму притягнення до відповідальності, які покарання застосовувати до юридичної особи та інші питання кримінального змісту [1].

Проблема посилюється відсутністю чіткого алгоритму доказування зв'язку між діями фізичної особи (уповноваженої особи) та вигодою чи інтересом юридичної особи в умовах складних корпоративних структур. Недосконалість правових підстав призводить до низької ефективності застосування цих норм на практиці, що створює передумови для безкарності великих корпорацій у справах про корупцію, відмивання доходів та фінансування тероризму. Це вимагає глибокого аналізу чинного законодавства та розробки чітких критеріїв, які б дозволили збалансувати інтереси захисту бізнес-середовища та невідворотності покарання за злочинні діяння, вчинені в інтересах юридичних осіб.

Аналіз останніх досліджень і джерел. Проблематикою щодо притягнення юридичних осіб до відповідальності в загальному займалися такі вчені як: П.П. Андрушко, О.Д. Квашук, Р.В. Мінін, М.І. Панов, С.О. Лук'янченко, О.Ф. Пасєка, В.С. Сотніченко, В.Я. Тацій, Н.Г. Таран, С.О. Харитонов та інші. Ґрунтовні наукові праці дослідників є основою для подальшого дослідження питань, пов'язаних з правовими засадами притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності.

Постановка завдання. Тож, метою статті є комплексний аналіз правових засад притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності, з урахуванням внесених змін до Законів України.

Виклад основного матеріалу. Генезис інституту відповідальності юридичних осіб в Україні має виражений зовнішньополітичний характер. Проте, виникнувши як вимога лібералізації візового режиму, сьогодні цей інститут трансформувався у невід'ємну частину національної антикорупційної стратегії, де юридична особа розглядається не лише як знаряддя злочину, а як самостійний суб'єкт.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23.05.2013 № 314-VIII впроваджено інститут застосування

заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб в законодавство України [2]. Його прийняття було обумовлене не стільки внутрішньою потребою правоохоронної системи, скільки жорсткими вимогами міжнародної спільноти, зокрема в межах виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України. Цей крок став відповіддю на зауваження експертів GRECO (Група держав проти корупції), які вказували на невідповідність українського законодавства Конвенції ООН проти корупції та Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією.

Підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених законом. Саме Закон України від 04.12.2024 № 4111-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав» [3] розширив випадки застосування заходів кримінально-правового характеру відносно юридичних осіб. Останні зміни до Закону в редакції від 19.06.2025 року в загальному мають значення для сучасної юридичної науки, перш за все через акцент на концептуальних змінах у системі заходів кримінально-правового характеру.

Зокрема, Закон уточнив редакцію ст. 96-3 КК України, визначивши, що юридична особа несе відповідальність за дії своєї уповноваженої особи, якщо такі дії були спрямовані на надання неправомірної вигоди не лише вітчизняним, а й іноземним публічним посадовим особам та особам, які працюють у міжнародних організаціях. До цього ж нормативного акту було внесено й інші положення, пов'язані з притягненням до відповідальності юридичних осіб. Зокрема, зазначений закон перетворює юридичну особу з пасивного об'єкта кримінально-правового впливу на активного суб'єкта, який зобов'язаний доводити свою добросесність. Це створює підґрунтя для розвитку нового напрямку в Україні – кримінального комплаєнс-аудиту.

В рамках статті ч. 1 ст. 96–3 КК України, О.Д. Квашук зазначає, що провадження щодо юридичних осіб в Україні є правовою процедурою застосування заходів кримінально-правового характеру, яка характеризується такими рисами, а саме:

– регламентується КПК та здійснюється у кримінальній процесуальній формі;

– проводиться в межах стадії притягнення до кримінальної відповідальності у зв'язку з підозрою (обвинуваченням) уповноваженої фізичної особи в учиненні кримінального правопорушення від імені та/або в інтересах юридичної особи;

– неавтономність та субсидіарність провадження, що проводиться водночас із досудовим розслідуванням та/або судовим провадженням щодо фізичної особи;

– особливості суб'єктного складу (додаткові учасники, щодо яких здійснюється провадження);

– рішення про застосування ЗКПХ ухвалюється в обвинувальному вирокі суду щодо фізичної особи [4].

Важливим аспектом Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав» [3] є положення, що регулюють забезпечення контролю. Так, юридична особа може бути звільнена від заходів, якщо вона доведе, що вжила всіх необхідних та достатніх заходів для запобігання правопорушенню (наявність дієвої антикорупційної програми, системи внутрішнього аудиту тощо). Це фактично впроваджує в українське кримінальне право доктрину «Adequate Procedures» (за аналогією).

Закон суттєво розширює «інструментарій» суду, роблячи санкції більш гнучкими та превентивними, а також запроваджує спеціальний порядок розгляду справ щодо юридичних осіб. Таким чином, Посилюється роль прокурора як процесуального керівника, який має право ініціювати питання про ЗКПХ паралельно з повідомленням про підозру фізичній особі.

Більше того, Закон № 4111-IX фактично закріплює автономність провадження щодо юридичної особи, що вимагає переосмислення класичної теорії доказування, а саме: трансформація предмета доказування (якщо раніше ключовим був обвинувальний вирок щодо фізичної особи, то тепер центр тяжіння зміщується на доказування «зв'язку» між діянням фізичної особи та вигодою (або інтересом) юридичної особи); процесуальний виклик (виникає питання преюдиції. У разі автономного провадження (без вироку щодо людини) стандарт доказування «поза розумним сумнівом» має застосовуватися до самого факту вчинення злочину в інтересах компанії, що наближає цей

процес до адміністративно-кримінального квазі-процесу).

Деякі автори під час дослідження питань щодо можливості визнання юридичної особи суб'єктом кримінального правопорушення та притягнення її до кримінальної відповідальності (зокрема, Я.В. Смольська та О.В. Зайцев) виділяють три можливі концепції кримінальної відповідальності юридичної особи, а саме: 1) заперечення притягнення з огляду на фундаментальні принципи права; 2) запровадження субсидіарної відповідальності юридичної особи, при цьому не визнаючи її в якості самостійного суб'єкта кримінального правопорушення; 3) визнання юридичної особи суб'єктом правопорушення, який може підлягати субсидіарній відповідальності поряд з фізичною особою [5].

Водночас, З.А. Загинеї-Заболотенко звертає увагу на те, що впорядкування однорідного порядку суспільних відносин нормами різних галузей права повинен здійснюватися типово. Кримінально-правовий підінститут застосування заходів кримінально-правового характеру викладений законодавцем комплексно (розділ XVI-1 Загальної частини КК). Попри недоліки формулювань конкретних кримінально-правових норм в цьому випадку комплексне та компактне їх викладення законодавцем є тим позитивним аспектом, який сприяє нескладному відшуканню потрібних норм та, відповідно, їх належному застосуванню. Навпаки, кримінальні процесуальні норми другого субінституту застосування заходи кримінально-правового характеру законодавцем цілісно не згруповано. Вони «розкидані» по всьому тексту Кримінального процесуального кодексу України [6].

Норми, які регламентують застосування заходів кримінально-правового характеру в Україні, утворюють нормативно-правовий інститут, який має комплексний характер, складається з двох субінститутів кримінально-правового та кримінального процесуального характеру, характеризується специфічним предметом (порядок суспільних відносин стосовно застосування ЗКПХ у разі вчинення уповноваженою особою юридичної особи від імені та/або в інтересах юридичної особи кримінального правопорушення, визначеного у ст. 96-3 КК) та методом (імперативним – у межах кримінально-правового, та судовим (змагальним) – у межах кримінального процесуального субінститутів) правового регулювання, норми якого спрямовані на впорядкування відповідного однорідного порядку суспільних відносин, який склався у зв'язку з запровадженням

у національне законодавство квазікримінальної відповідальності юридичних осіб на виконання міжнародних зобов'язань, взятих Україною [6].

О.П. Правоторов та І.В. Козакова під час дослідження теоретичних аспектів предмету доказування у кримінальному провадженні щодо юридичних осіб за законодавством України, вказують на те, що предмет доказування у кримінальному провадженні, що стосується юридичної особи, має дещо відмінну правову природу порівняно з іншими видами предмету доказування, визначеними на теоретичному рівні. З одного боку, він є похідним, оскільки обставини, що складають його зміст, починають вивчатися лише в разі наявності ознак певного кримінального правопорушення вчинених уповноваженою особою юридичної особи, і подальше їх доказування втрачає сенс у разі закриття кримінального провадження щодо неї. З іншого боку, існування підстав для притягнення до кримінальної відповідальності уповноваженої особи юридичної особи є передумовою для встановлення додаткових обставин, порівняно зі статтею 91 Кримінального процесуального кодексу України [7].

Норми транснаціонального кримінального права визнають здійснення злочину юридичною особою, проте така відповідальність можлива лише в рамках національного права. Кожна держава-учасниця, зокрема, забезпечує застосування щодо юридичних осіб, що притягуються до відповідальності, ефективних, відповідних санкцій, однак незначна юридична практика ускладнює повноцінне визнання юридичної особи суб'єктом кримінальної відповідальності. Визнання юридичної особи суб'єктом кримінальної відповідальності має узгоджуватися із принципом особистої відповідальності, а також суб'єктивної осудності. Адже юридична особа в розумінні кримінального права сама собою не вчиняє дій, дії вчиняються лише фізичними особами й лише фізичні особи можуть усвідомлювати суспільну небезпечність дій або бездіяльності [1].

Аналізуючи Кримінальний кодекс України [8], зокрема, Загальну частину, бачимо, що окремий розділ «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» включає застосування санкцій за правилами кримінального провадження.

Такі санкції можуть бути застосовані до будь-яких юридичних осіб, крім органів державної влади й місцевого самоврядування та організацій, створених ними, які повністю фінансуються та утримуються за рахунок бюджету, фондів загальнообов'язкового державного соціального

страхування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також міжнародних організацій [1].

Реалізація кримінальної відповідальності юридичних осіб в Україні, на думку С.О. Лукянченка, повинна здійснюватися з обов'язковим урахуванням: а) особливостей організаційно-правових форм юридичних осіб, які закріплені у цивільному та господарському законодавстві України; б) практики та процедур управління юридичними особами; в) наявності у структурі економічних відносин в Україні значної кількості юридичних осіб із переважною часткою державного капіталу в уставних фондах; г) переліку суспільних відносин, які охороняються за допомогою норм кримінального права, та потенційної можливості посягання на ці відносини з боку юридичних осіб різних організаційно-правових форм [9].

Поточний стан нормативного регулювання провадження щодо юридичних осіб, яке здійснюється одночасно із кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру, характеризується наявністю комплексу проблемних питань, які потребують уваги законодавця: відсутність системного унормування особливостей правової процедури застосування ЗКПХ, невизначеність процесуального статусу юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, недостатня узгодженість норм відповідних правових інститутів [9].

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, можна констатувати, що інститут кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб є необхідним кроком на шляху адаптації українського законодавства до стандартів ЄС та вимог Конвенції ОЕСР. Аналіз правових засад підтверджує, що сучасна модель відповідальності базується не на класичній вині, а на принципі опосередкованого зв'язку між діями службової особи та інтересами корпоративного суб'єкта.

Прийняття Законів № 4111-IX та № 4510-IX знаменує остаточний перехід України від акцесорної моделі до моделі автономної корпоративної відповідальності. Це відповідає вимогам ОЕСР та стандартам боротьби з міжнародним підкупом. Вперше в українському законодавстві комплаєнс-система визнається не просто внутрішнім регламентом, а юридичним фактом, що може нівелювати кримінально-правові наслідки для бізнесу.

Питання щодо доцільності заміни в науковий обіг на законодавчому рівні поняття «заходи кримінально-правового характеру» на «кримінальна відповідальність юридичних осіб» залишається відкритим та потребує подальшого дослідження, так як ряд науковців вважають, що така заміна

усуне термінологічний дуалізм та підкреслить особливу важливість цього інституту.

Доведено, що специфіка цього інституту полягає у його змішаній природі, яка поєднує елементи класичного кримінального права та адміністра-

тивно-деліктного регулювання. Правові засади притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності в Україні перебувають на етапі активної трансформації та потребують подальшого вивчення та дослідження.

Список літератури:

1. Попко В.В. Юридичні особи як суб'єкти кримінально-правової відповідальності за нормами транснаціонального кримінального права. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2020. Серія Право. Вип. 62. С. 287–297.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України від 23.05.2013 № 314-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18#n6>.
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів притягнення юридичних осіб до відповідальності за підкуп посадових осіб іноземних держав: Закон України від 04.12.2024 № 4111-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4111-20#Text>.
4. Квашук О.Д. Проблемні питання кримінального провадження щодо юридичної особи. *Нове українське право*. Вип.6, 2025. С. 114–127.
5. Смольська Я.В., Зайцев О.В. До питання можливості визнання юридичної особи суб'єктом кримінального правопорушення та притягнення її до кримінальної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. №4. 2023. С. 536–538.
6. Загиней-Заболотенко З.А. Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як кримінально-правовий інститут. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. 2024. Випуск 83:частина 3. С. 49–54.
7. Провоторов О.П., Козакова І.В. Теоретичні аспекти предмету доказування у кримінальному провадженні щодо юридичних осіб за законодавством України. *Право і суспільство*. № 1.2025. С. 398–403.
8. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. (редакція від 27 червня 2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
9. Лук'янченко С.О. Зарубіжний досвід застосування кримінальної відповідальності до юридичних осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 302–306. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/11/52.pdf>.

Tesliuk I. O. LEGAL PRINCIPLES OF BRINGING LEGAL ENTITIES TO CRIMINAL LIABILITY

The article is devoted to a comprehensive analysis of the legal principles of bringing legal entities to criminal liability, taking into account the amendments made to the Laws of Ukraine. It is noted that the adoption of the Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Implementation of the Action Plan on the Liberalization of the Visa Regime for Ukraine by the European Union Regarding the Liability of Legal Entities” was due not so much to the internal needs of the law enforcement system as to the strict requirements of the international community, in particular within the framework of the implementation of the Action Plan on the Liberalization of the Visa Regime for Ukraine by the European Union.

It is noted that the Law of Ukraine “On Amendments to the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine Regarding the Improvement of the Mechanisms for Bringing Legal Entities to Liability for Bribery of Officials of Foreign States” significantly expanded the cases of application of criminal-legal measures in relation to legal entities. It is determined that a legal entity is liable for the actions of its authorized person if such actions were aimed at providing an unlawful benefit not only to domestic but also foreign public officials and persons working in international organizations. Other provisions related to the holding of legal entities to account were also included in the same regulatory act. In particular, the aforementioned law transforms a legal entity from a passive object of criminal law influence into an active subject that is obliged to prove its integrity. This creates the basis for the development of a new direction in Ukraine – criminal compliance audit.

The analysis of legal principles confirms that the modern model of liability is based not on classical guilt, but on the principle of an indirect connection between the actions of an official and the interests of a corporate entity. It is emphasized that the legal principles of holding legal entities to account in Ukraine are at the stage of active transformation and require further study and research.

Keyw ords: legal entity, criminal liability, criminal legal measures, criminal proceedings, evidence.

Дата першого надходження статті до видання: 28.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 04.05.2026